

פרשת וירא

האבות ותחיית המתים

יח, יב וַתִּצְחַק שְׂרָה בְּקִרְבָּהּ לְאָמֹר

תרגום אונקלוס מבחין בין "וַתִּצְחַק" אצל שרה, שתרגם 'וחייכת', ובין (יז, יז) "וַיִּצְחַק" אצל אברהם, אותו תרגם 'וחדי'.

ההבדל בין הצחוק אצל אברהם ובין הצחוק אצל שרה אמנו, אינו בעצם המילה, אלא לפי הענין בו נכתבה. אצל אברהם כתוב "וַיִּפֹּל אֲבִרְהָם עַל-פָּנָיו", היינו מצב של נבואה, כמו פרק יז פסוק ג "וַיִּפֹּל... וַיִּדְבֹּר אֹתוֹ אֱלֹהִים". במצב של קדושה עילאית של נבואה, אין מצב של לעג, 'חייכת', אלא של שמחה 'חדי'. לכן לא הוכיחו השם, כפי שהיה ב'צחוק' של שרה.

המשמעות השרשית של המלה "צחק", מבואר בפירוש הכתוב (כא, ט) "וַיִּתְרָא שְׂרָה אֶת-בֶּן-הַגֵּר הַמְצִיִּית... מְצִיִּית", פירש רש"י (בעקבות חז"ל), שהכוונה לעבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים. מפרש המהר"ל (בגור אריה) את הקשר הלשוני והמהותי בין צחוק ובין שלש עבירות החמורות: ...כי אלו שלשה דברים הם נקראים 'צחוק' לפי שהם יוצאים מהנהגת העולם, שה'צחוק' הוא דבר שאינו כמנהג המציאות... עכ"ל. הרי שהמושג 'צחוק' מציין דבר חריג. ואין דבר יותר חריג מאשר שלש העבירות החמורות. לפי פירוש זה, שיסוד ה'צחוק' הוא בחריגה או בהפתעה, נבין בפשטות שהמרכיב בבדיחה המביאה לידי צחוק היא ההפתעה, וכן נבין עוד יותר מדוע אין צחוקין פעם נוספת על אותה בדיחה (!), שהרי אין עוד מרכיב של הפתעה!

לפי זה שהצחוק מציין ענין חריג, מאירים דברי רבינו עובדיה ספורנו ד"ה ותצחק שרה, וז"ל:

שחשבה שהיה דבר המלאך ברכת נביא בלבד נולא שה' ציוהו להבטיח], כענין אלישע (מלכים-ב ד, טז) "...וַיֹּאמֶר לְמוֹעֵד הַזֶּה פָּעַת חַיָּה אֶתְּ חֶבְקֵת בֶּן... לא נבואה ושליחות האל יתברך. וחשבה שלא יושג זה [הריון ולידה] בזקנים בכרכת שום נביא. כי

אמנם להשיב הבחירות אחר הזקנה [היינו שתלד לידה טבעית, הדורשת "אַרְחַ פְּנֵשִׁים"] הרי הוא כתחיית המתים, שלא תהיה זולתי במצות האל הפרטית [אמנם ע"י נביא, אבל לא בדרגת ברכה ממנו כי אם בדרגת ציווי מאתו יתברך] או בתפילה משגת חן מאתו, עכ"ל הספורנו.

כלומר, שברכה (לעומת נבואה) אפילו על ידי נביא, שתביא לידי נס בדרגה ובעצמה של תחיית המתים היא חריגה ביותר, ולכן מתייחסים אליה בצחוק כאשר הוא כצחוק. וכך אמנם צחקה שרה אמנו בשמעה את דברי האורח החשוב, אשר לפי הבנתה דיבר דברי ברכה ולא הביא את דברי ה' שנאמרו לו בנבואה.

[והשתא דאתינא להכי שהספורנו כתב גם אודות תפילה משגת חן בעיניו, יש לציין כי מצינו (ישעיה לח, א) שהנביא ישעיהו אמר למלך חזקיהו "כִּי מֵת אָתָּה וְלֹא תִחְיֶה", וכתגובה "וַיִּסָּב אֶת-פָּנָיו אֶל-הַקִּיר וַיִּתְפַּלֵּל אֶל-ה'", אשר כתוצאה ממנה "וַיְהִי עַל-יָמֶיךָ חֶמֶשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה". על זה כותב רבינו בחיי (דברים לא, יד ד"ה הן קרבו ימיך למות): בא להודיעך כמה גדול כח התפלה... כל מה שנגזר במקרי האדם מכח המערכה אפשר לו לאדם לבטלו בזכותו בלא תפלה, אבל בשלשה דברים אלה - בני, חיי, מזוני - צריך תפלה וצעקה... ועם התפלה יתבטל כח המזל].

ואנו שבים אל יסוד לידת יצחק אבינו שהוא נס בדרגת תחיית המתים. ואמנם מצינו בפרקי דרבי אליעזר (פרק ל"א) שגם בהמשך חייו של יצחק אבינו, המרכיב של תחיית המתים מורגש היטב, וכוונתנו לעקידת יצחק, וזה לשונו: ...כיון שהגיעה חרב על צוארו פרחו נשמתו של יצחק, כיון שהשמיע (המלאך) מבין שני הכרובים ואמר "אַל-תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל-הַנֶּעֱר" חזרה הנפש לגופו והתירו ועמד על רגליו, וידע יצחק תחיית המתים, פתח ואמר: ברוך אתה ה' מחיה המתים, עכ"ל.

על פי יסוד זה, שלידת יצחק הוא נס תחיית המתים, נבוא להבין מדרש חז"ל (בראשית רבה פרשה נג סעיף ט):

"...הַיְנִיקָה בָּנִים שָׂרָה" (בראשית כ, ט), 'הניקה בן' אין כתיב כאן [הרי נולד לה רק בן אחד הוא יצחק]. אמנו שרה היתה צנועה מדאי. אמר לה אברהם אבינו אין זו שעת הצניעות, אלא גלי דדיך, כדי שידעו הכל שהתחיל הקב"ה לעשות ניסים. גילתה את דדיה והיו נובעות חלב כשני מעיינות, עכ"ל.

נראה לבאר את דברי חז"ל כך: אחר חטא אדם הראשון, היה צורך לתקן את העולם מתוצאות החטא ההוא. כאשר אברהם אבינו ראה שההשגחה עליו ועל ביתו היא בדרגה כזו של תחיית המתים 'להחזיר הבחורות אחר הזקנה', סבור היה שעלה בידו לתקן חטא אדם הראשון, וממילא תבוטל המיתה, כך שחזרנו לתחיית המתים. לכן דרש משרה ללכת בעקבותיו להפיץ את תורתו בעולם, כאשר 'להניק' פירושו ללמד תורה. כשם שהאם המניקה את בנה מעניקה לו חיים, כך בזכות התורה העולם קיים, כפי שמצינו בפסוק (שיר השירים ח, י) "אָנִי חוֹמָה וְשָׂדֵי פְּמִגְדָּלוֹת", שפירשו חז"ל (פסחים פז, א) "חוֹמָה" היא תורה, "וְשָׂדֵי פְּמִגְדָּלוֹת" אלו תלמידי חכמים המלמדים תורה. לפי ביאור זה במדרש אפשר להבין אל נכון את המשך הסיפור ההוא בתשובתה של שרה אמנו לאברהם (כא, י) "גֵרֶשׁ הָאֵמָה הַזֹּאת וְאֶת־בְּנֶיהָ", כלומר, לא רק שאין השעה כשרה לגאולה, היא 'תחיית המתים', מחטא אדם הראשון, אלא אף בביתנו אנו אין השעה כשירה!

כך גם יעקב אבינו, בשמעו את החלום (בראשית לז, ט) "הַשָּׁמַשׁ וְהַיָּרֵחַ וְאֶחָד עֶשְׂרֵת כּוֹכָבִים מְשַׁתְּחִיִּים לִי", סבר יעקב שמדבר על רחל והאחים, לכן אמר (פסוק י) "הֲבֹא נְבוֹא אָנִי וְאֶמְדָּךְ... ומפרש רש"י: והלא אמך כבר מתה?! והוא לא ידע שהדברים מגיעים לבלהה שגידלתו כאמו, עכ"ל. הוא לא ידע, וחז"ל פירשו לנו, כי בכל זאת "וְאֶבְיוֹ שָׁמַר אֶת־הַדְּבָר", כמובא ברש"י: 'היה ממתין ומצפה מתי יבוא'. כלומר, יעקב היה מצפה לביצוע החלום כפי שהוא הבין אותו, כלומר, שמוסב על רחל שכבר מתה. וכך אמנם מפרשים חז"ל (בראשית רבה על אתר כד, י): כך היה יעקב אבינו סבור שתחיית המתים מגעת בימיו.

בעקבות ביאורנו בדברי חז"ל שתחיית המתים היתה חלק של ממש בחיי שלושת האבות, אפשר להעיר כדלקמן: הציפיה לתיקון העולם בתחיית המתים, מסורת לנו מאבותינו, תחילה אצל אברהם אבינו, המשכה אצל יצחק אבינו שאף טעם אותה בעצמו, ונמשכה אצל בחיר האבות, אבל לא איסתייעא מילתא, עקב פרשת יוסף ואחיו. וכן במעמד הר סיני 'פרחה נשמתם' של אבותינו, והיה העולם מוכן לתיקון חטא האדם הראשון - לולי חטא העגל. הוא אשר למדנו על פי בעל "משך חכמה": "כי אתה סלחן לישראל" - זהו חטא העגל, שנאמר "אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל", חטא בין אדם למקום. "ומחלן לשבטי ישורון" - זהו חטא אחי יוסף

שבטי קה, חטא בין אדם לחבירו. לפי דבריו אלה של ר' מאיר שמחה אנו סבורים כי לא לחנם נקשרו שניהם יחד בתפילותינו שבימים הנוראים, על מנת ללמד שיש קשר סיבתי בין חטא השבטים (בחומש האבות) לבין חטא העגל (בחומש הבנים). כי במקום שהמידות אינן תקינות, סופו שההשקפות תהיינה פגומות.

ועל הקשר בין מידות ובין השקפות למדנו מחז"ל (בראשית רבה פרשה ח פסקא ח): "...בשעה שהיה משה כותב את התורה... הגיע לפסוק (א, כו) "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כְּדְמוּתֵנוּ". אמר לפניו, רבון העולם, מה אתה נותן פתחון פה למינים [שכתוב בלשון רבים, במקום 'אעשה'] אתמהא! אמר לו: כתוב, והרוצה לטעות יטעה, עכ"ל המדרש. לכאורה טענת משה רבינו היתה האם להעדיף את המידות, לשון רבים, ללמד שיהא הגדול מתייעץ עם הקטן, או את ההשקפות, לכתוב "אעשה", יחיד לעומת רבים בבריאת האדם, שלא יבואו לטעות. הכריע הקב"ה בחשיבות המידות. אולם לפי דברינו, נראה לפרש בעומק ההכרעה, שאין כאן מידות במקום השקפה, משום שאם המידות תהיינה תקינות וטובות, ממילא ההשקפות תהיינה נכונות, כי טעות בהשקפה אינה נובעת מכח טעות במחשבה, אלא עקב מידות לא נכונות. טעות השקפתית נובעת משום שהאדם "רוצה לטעות" ולכן "יטעה". על ידי מידות טובות לא ירצה לטעות, וממילא לא יטעה. כך נראה לפי עניות דעתנו.